

plenissimam fidem, ita ut gignant præsumptionem juris et de jure, contra quam non admittitur probatio directa. *Clem. un. h. t.* et Doctores cum gloss. Hinc si Summus Pontifex conferat Beneficium, cujus asserit se recepisse renunciationem, factum renunciationis impugnari non potest.

34. Quod si narrat factum proprium, in quo non fundat suam intentionem, ejus quidem verba fidem merentur, sed non plenissimam; oppugnari autem non possunt ob reverentiam ei debitam, nisi antea obtineatur ejus venia, ad disceptandum de ejus narratione.

35. Si referat factum alienum, distinguendum pariter est. Aliquando Pontifex refert factum prout sibi ab alio fuit expositum et utitur hac phrasi: Exposuisti nobis etc. Hoc in casu verba Pontificis non probant, quia suum non fecit factum alienum, imo solet clausulam adjungere: Si vera sint exposita.

36. Si Pontifex facta aliena facit sua, asserens sibi ea constare ex certa scientia, et in istis factis suam intentionem fundat, verba Pontificis fidem faciunt: idest inducunt præsumptionem juris, at non inducunt præsumptionem juris et de jure. Nam cum alienum factum ex aliena narratione acceperit, licet Pontifex non facile præsumatur deceptus, tamen revera contingere potest ut ob malam informationem, præsertim ex fraude propositam in errorem facti incidat; ceu insinuat *cap. 28. De sent. excomm.* Hinc verba Pontificis non excludunt contrariam probationem; verum non possunt impugnari nisi prius obtenta fuerit venia Rom. Pontificis ob reverentiam eidem debitam.

37. Huc referenda est depositio *cap. 41. De sent. excomm. et Clem. 4. ejusdem tituli* quæ declarat Pontificis literas vel missas excommunicato, vel salutationem in litteris eidem excommunicato directam assumi non posse ceu argumentum concessæ absolutionis ab excommunicationis vinculo.

38. Pariter juxta dispositionem *cap. 10. De Priv. in VI. §. 1.* exempta dici nequit ecclesia, eo ipso solum quod Pontifex in suis litteris eam dicat exemptam. Idem dicatur de simplici enunciatione alterius cujuslibet privilegii. Quemadmodum etiam non ideo aliquis assequitur honorem vel dignitatem determinatam, quia in litteris apostolicis dicitur esse tali honore, vel dignitate decoratus. Ita *Clem. 4. De sent. excomm.* Præsumuntur enim hæc omnia solum incidenter dicta, non autem ex fundata intentione.

TITULUS XX.

De Testibus et Attestationibus.

1. *Testis* est persona, quæ ad fidem alicujus rei, sua asseveratione adstruendam, adhibetur. *Attestatio* vero seu *testimonium*, in titulo nihil aliud est, quam sollemnis confirmatio alieni facti sacris verbis roborata, et in judicium prolata ab illis, quos causa non concernit. Dicitur sollemnis *confirmatio* vel *adfirmatio*, quia quædam sollemnitas adhibetur in receptione testium. Dicitur *facti alieni*, quia in facto proprio quis non est testis, quamvis posset confessionem facti emittere. Depositio autem testium recipitur cum juramento de veritate dicenda. Ut vero testes tutius veritatem proponant, debent esse alieni a causa, idest negotium in causa habere nequeunt.

De idoneitate Testis.

2. In judicio testium depositiones recipiuntur ut moralis certitudo de rei veritate haberi possit. Quare idoneitas testium eo dirigitur, ut testis scientiam habeat facti, et probitatem. Scilicet testes cognoscere factum debent, et in ea versari conditione, ut nolint nos decipere; et quamvis unus in errorem nos inducere conaretur, tamen omnes non possent. Ex hoc generico conceptu idoneitatis sequitur non omnes indiscriminatim admitti posse ad testimonium in judicio ferendum, sed eos solum, contra quos nulla legitima exceptio possit opponi. Ita Doctores cum *gloss. in cap. 1. h. t. v. idonei.*

3. Quare aliquæ personæ excluduntur *absolute* a munere testis, seu a ferendo quovis testimonio in judicio, nonnullæ excluduntur solum *relative*, seu vel a ferendo testimonio nobis favorabili, vel a ferendo testimonio nobis contrario.

Ex primo capite excluduntur 1°) Amentes, furiosi, ebrii, nec non ob judicii infirmitatem impuberes et pupilli, qui admittuntur in causis exceptis saltem ad conficiendam semiplenam probationem et ad indicia veritatis habenda.

2°) Excluduntur etiam cæci, in re, quæ contingit tempore cæcitatatis; quamvis judex semper possit indicia eruere ex attestazione ipsorum. Item surdi nisi sermo sit de probandis rebus, quæ visu cognosci poterant. Pariter muti, nisi sciant scripto vel alio signo

evidenter mentem propriam manifestare, et facti veritatem exponere.

4. 3°) Excluduntur infames ex *l. 3. ss. 5. ff. h. t., et can. Nulli. c. 3. q. 4. nec non ex cap. 7. De testib. cogendis*. Infamia enim macula notati indigni sunt publica æstimatione et fide. Infamia autem alia est *juris* alia *facti*. Infames infamia juris sunt illi, quos ipsa lex infames decernit, quique infamiam incurrunt vel ipso facto, vel ex iudicis sententia irrogandam. Infames ipso facto ante sententiam iudicis, juxta leges civiles, et præsertim ex *l. 1. ff. De iis, qui not. infam. sunt exercentes lenocinia, histriones, deprehensi in adulterio, contrahentes incestuosas nuptias, polygami et violatores sepulcrorum*. Ex lege canonica vero expressa in *Trid. sess. 25. De Ref. cap. 19.* infamiam ipso facto incurrunt duellantes et eorum patrini. Tridentinum enim ita decernit 'Qui vero pugnam commiserint, et qui eorum patrini vocantur . . . perpetuæ infamiæ pœnam incurrant'. Quam pœnam una cum aliis a Trident. statutis Gregorius XIII. in *Const. 'Ad tollendum'* 5. Dec. 1582 extendit etiam ad duellum privatum, seu minus solemne et absque patrinis, loci securitate, et litteris provocationis initum. Hi omnes repelluntur a testimonio ferendo, etiam antequam a iudice pro tali crimine condemnantur, dummodo notorium sit crimen.

5. Fiunt vero infames per iudicis sententiam, qui publico iudicio condemnantur ob crimen læsæ majestatis, adulterii, homicidii, furti, doli, calumniæ. In specie vero ex jure canonico juxta *canonem Infames. 17. c. 6. q. 1., et can. Constituimus. c. 3. q. 5.* infames sunt sacrilegi, perjuri, abstrahentes facultates ecclesiis, et contemnentes statuta ecclesiastica. Isti omnes post contractam ex iudicis sententia infamiam, excluduntur a testimonio ferendo. Quoniam vero infamia juris a lege ipsa irrogatur, nempe a principe, et in casu nostro a suprema auctoritate in Ecclesia, hinc non sufficit emendatio et pœnitentia ad eam tollendam, sed requiritur abolitio infamiæ facta ab ipsa suprema auctoritate. Principium enim juridicum est, infamiam juris non tolli nisi per sententiam contrariam iudicis, vel per dispensationem legitimam, idest per dispensationem datam a Summo Pontifice, vel a Concilio œcumenico. Dixi infamiam juris in casibus expressis procedere ab auctoritate suprema in Ecclesia; nam jus ecclesiasticum admisit omnes casus infamiæ juris civilis. Id expresse tradit Hadrianus Pontifex in *can. Omnes. 2. caus. 6. q. 1.* dicens: 'Omnes vero in-

fames esse dicimus, quos leges sæculi infames appellant'. Concor-dat *can. Infames. 17. caus. 6. q. 1.* At canonicum jus correxit jus civile quoad infamiam, quam leges romanæ irrogabant mulieri, secundas nuptias intra annum a morte conjugis contrahenti. Ita communis sententia Doctorum in explicatione *cap. penult. et cap. fin. De secund. nuptiis*. De hac re fusius agitur in tit. de secund. nupt.

6. Infamia facti nihil aliud est quam læsio bonæ opinionis etiam penes probos viros ob factum aliquod criminum inducta. Quare infamia facti maculantur illi omnes, qui quamvis ab ipso jure expresse nulla infamia notantur, tamen aliquid perpetrasse communiter perhibentur, quo eorum opinio et æstimatio etiam apud viros probos notabilem imminutionem patitur. Ex qua notione patet cessare infamiam facti, et suis effectibus carere, eo ipso quod infamia notatus sinceræ emendationis et pœnitentiæ clara exhibuerit argumenta; nam ob emendationem incipit penes viros probos restitui bonæ personæ opinio.

Ex interpretatione *cap. 54. h. t.* deduci potest principium 'notatus infamia facti, durante infamia excluditur a testimonio ferendo in causis criminalibus criminaliter actis, nec non in civilibus, et in criminalibus civiliter actis. Emendatus vero excluditur solum in causis criminalibus criminaliter actis, non vero in reliquis. Ratio disparitatis ex periculo damni deducitur, quod magis est in criminalibus, quam in civilibus causis.

Animadvertendum est, ex defectu aliarum probationum audiri etiam posse in iudiciis infames non quidem ad plenam probationem, sed in subsidium, seu ad præsumptionem faciendam, quæ quidem per se licet non sufficiat ad condemnandum, tamen si cum aliis præsumptionibus et adminiculis concurrat, potest animi convictionem, seu persuasionem in iudice gignere. Exempla afferuntur postribuli vel domus in qua frequentantur ludi prohibiti. Ad veritatem facti cognoscendam sæpe admittuntur personæ in malo complices.

7. Infamibus comparantur excommunicati, qui etiam repelluntur in iudicio a testimonio ferendo. *Cap. 8. De sent. excomm. in VI°. et ex cap. 13. De hæreticis*. Verum post dispositionem *Extrav. Martini V. 'Ad evitanda'* ipso quidem jure excluduntur a testimonio ferendo excommunicati vitandi, non vero alii, qui vitandi non sunt, licet majori excommunicatione ligentur. Attamen si notoria sit in populo excommunicatio, potest quidem iudex arcere

excommunicatum non vitandum a ferendo testimonio, non tenetur tamen nisi altera pars excipiat contra eundem.

Tandem non facile admittuntur ad testimonium ferendum personæ viles et miserabiles. Facile enim possunt corrumpi. Hinc jure romano in *l. 3. ss. 1. ff. h. t.* excludebantur prorsus a ferendo testimonio.

8. Secundum caput exclusionis respicit classem eorum, qui prohibentur testem agere pro aliquibus personis.

Exclusio hæc procedit vel a communione negotii et utilitatis, vel ab affectione, vel ex relatione dependentiæ ab aliquo.

Ob communionem negotii vel utilitatis excluduntur a testimonio ferendo 1º) socii, et in genere qui commodum referre sibi possunt ex depositione; hinc valet principium: nemo testis esse potest in causa propria; *l. 10. Nullus. ff. De testib., et can. 3. Si testes. caus. 4. q. 3.*

2º) Excluduntur omnes, qui partem principalem gerunt in causa, nempe actor, reus et iudex; item qui partem minus principalem exercent, nempe adessor, vel consultor legalis, nec non advocatus et procurator pro suo cliente. Hi omnes a testimonio ferendo excluduntur, sive in ea sede iudicii causa discutiatur, in qua ipsi vel principalem vel minus principalem partem sustinent, sive discutiatur in alia sede iudicii, dummodo sit eadem causa. Quare locum habet adagium illud 'nemo actor et testis, nemo iudex et testis etc.' Censentur enim isti omnes habere commune negotium cum eo, pro quo testimonium ferre deberent. Nam ex causa possunt persentire commodum vel incommodum, honorem vel verecundiam, vel saltem ob affectum erga propriam opinionem, et fidelitatem erga proprium clientem testimonium esset suspectum. *Capp. 40. h. t. et 3. eod. in VIº.*

3º) Ob eandem rationem testem agere prohibentur tutores, curatores gestorum negotiorum et administratores, in causa pupilli, minoris, vel personæ, cujus negotia gerunt. Imitantur enim qualitatem procuratorum.

4º) Idem dicendum de illis, qui versantur in eadem causa, seu habent simile aliquod negotium licet in eodem iudicio non comprehendatur. *Cap. 20. h. t. et gloss. ib.* Isti enim ex causæ decisione possunt vel commodum sperare, vel timere præiudicium; hinc naturaliter inclinantur ad testimonium ferendum sibi favorabile.

5º) Prælati vel rector, qui independenter ab aliquo corpore morali ecclesiam regat vel capellam, excluditur a testimonio ferendo in causa ecclesiæ suæ. Ipse enim consideratur saltem ceu administrator bonorum et defensor iurium ecclesiæ.

9. At quid dicendum de Prælato, qui ecclesiæ suæ administrationem gerat simul cum Capitulo? Quid dicendum est de aliquo canonico vel monacho in causa ecclesiæ, capituli vel monasterii?

Quæstioni satisfaciunt *capp. 6. et 12. h. t. Cap. 12. h. t.* in genere decernit posse clericos admitti ad ferendum testimonium in causa ecclesiæ suæ, nisi rationabile motivum impediens subsit. Et merito. Nam quando damnum vel commodum causæ directe respicit universitatem, licet ex optimo vel meliori statu universitatis aliquod commodum persentiant, ex misera autem vel pejore conditione ejusdem individua referant aliquod damnum, tamen individua directe non habent negotium in causa. Hac enim in hypothesis cum agatur proprie non de bono individuorum, sed de bono communi, quod in individua indirecte tantum aut sero, vel etiam nullo modo redundat, fides individui alicujus de corpore morali suspecta esse non præsumitur. Immo fides hæc utilis esse censetur in iudicio. Etenim juxta *can. 1. c. 14. q. 2.* membrum de collegio melius præ extraneis præsumitur cognoscere ea, quæ ad collegium pertinent.

Verum *cap. 6. h. t.* exceptionem statuens, repellit a testimonio ferendo illum clericum, vel monachum, qui in causa illa constituitur procurator Ecclesiæ vel monasterii ad agendum aut ad respondendum. Et merito. Nam nemo potest esse in iudicio actor vel reus et simul testis. Hæc eadem exclusio canonici vel monachi a testimonio ferendo servatur etiam quando causa licet aliquo modo attingat negotium ecclesiæ vel capituli aut monasterii, tamen magis principaliter respicit utilitatem et commodum individuorum; ex gr. si quæstio esset de prædio vel de redditibus in augmentum præbendarum destinandis. Sic etiam si ageretur de fructibus, qui singulis canonicis distribui deberent. Quare individuum de capitulo vel monasterio hoc in casu ferre non posset testimonium. Nemo enim potest esse testis in causa propria. Quare nullus canonicus potest ferre testimonium in causa præbendæ suæ.

10. Propter affectionem repelluntur a testimonio ferendo in favorem alicujus, illi omnes, qui cum eodem conjunguntur vinculo

sanguinis, affinitatis et amicitiae singularis. Ita parentes pro liberis, et viceversa, in iudicio ferre non possunt testimonium, ita frater pro fratre, maritus pro uxore et viceversa, affinis pro affine, amicus singularis pro amico, regulariter testem agere nequit, *l. 5. Cod. h. t. can. 3. c. 4. q. 3. et can. 78. caus. 11. q. 3.*, ubi S. Gregorius Magnus juxta Gratianum, vel S. Isidorus Hispalensis juxta Berardi ait: 'Pervertitur humanum iudicium . . . amore, dum amico vel propinquo complacere contendimus'.

11. Dixi *regulariter*; nam harum personarum testimonium recipitur, quando eorum fides spectabilis est, et testimonium huiusmodi necessarium est, ex. gr. quando quaestio est inter duos fratres, et tertii fratris depositio requiritur. Pariter interpretes docent non esse testimonium consanguineorum et affinium rejiciendum, quando causa nimis ardua non est, nec negotium est magni momenti. Non enim ob lucrum vel commodum leve et facile despicendum, testis bonae famae praesumitur reus velle fieri criminis perjurii in gratiam vinculi sanguinis vel affinitatis vel amicitiae. Item in causa matrimoniali, in qua quaestio sit de consanguinitate desponsatorum vel conjugum admittuntur etiam ad fidem faciendam parentes vel alii propinqui, tum quia praesumuntur melius praeter extraneis cognoscere familiae genealogiam, tum quia non praesumuntur facile tolerare posse nuptias incestuosas suorum consanguineorum. *Cap. 5. h. t. et cap. 3. Qui matrim. accusare poss.*

Tandem admittitur testimonium consanguineorum vel affinium bonae famae, quando non agitur de praedicio tertiae personae, sed solum de commodo consanguinei vel affinis ex. gr. si probanda sit innocentia ejusdem. Ratio est, quia jus facilius reo favet, quoties non obstat praedicio tertii. Pariter si probandum sit consanguineum vel affinem recepisse baptismum.

Ceterum conveniunt interpretes, in genere testimonium consanguinei vel affinis et etiam amici non esse etiam in aliis casibus penitus et ex toto rejiciendum, sed remittendum esse prudenti arbitrio iudicis, qui ex varietate circumstantiarum, et ex adminiculis concomitantibus videat quae fides sit depositioni eorundem adhibenda.

12. Propter respectum auctoritatis et relativae dependentiae a testimonio ferendo repelluntur testes domestici *l. 3. Cod. De Testib. et l. pen. ff. eod.* Hi porro in aliquas classes dispescuntur.

a) Prima classis est eorum quibus imperari possit ratione patriae vel dominicae potestatis, quique a testimonio ferendo repelluntur, quemadmodum filii pro patre, et servi proprii pro domino.

b) Secunda classis est eorum, qui in eadem domo cohabitant, et eodem quodammodo victu contuntur. Porro si in cohabitando sit aequalitas, testes non sunt omni exceptione majores. Praesumitur enim amicitia intercedere inter cohabitantes. Hinc redit hic regula data de teste amico. Si vero cohabitatio sit inaequalis, et verificetur ratio superioritatis in testes, quemadmodum si testes adducti actu familiares sint illius qui adduxit eos, hoc in casu incidimus in regulam generalem prohibentem testes domesticos. Nam ob relationem superioritatis et dependentiae potest rationabiliter induci suspicio corrupti testimonii.

c) Tertia classis est eorum, qui licet non cohabitent cum producente, tamen aliquam dependentiam habent ab eodem. Tales sunt inquilini, coloni, mercenarii, qui nempe ob pactam mercedem, actu operam suam praestant. Isti omnes licet penitus respui non possint, quia imperio producentis non subduntur, tamen non omnem a se remouent suspicionem, nec sunt testes omni exceptione majores, quia aliqua relatio dependentiae non potest non exercere aliqualem influxum in eorundem voluntatem, et propositum veritatem dicendi. Ceterum erit officium iudicis determinare, utrum ratio inferioritatis et relatio dependentiae tanta in concreto sit, quae suspectam testis fidem faciat.

13. Ultimo loco relate ad testes omnes, qui prohibentur ferre testimonium pro aliquibus personis, haec fieri debet animadversio. Scilicet si quis produxerit testes minus idoneos, quia adversario suo aliqua relatione devinctos, non potest eos respuere, si contra se testimonium ferant; et in genere testes per se inhabiles probant semper contra eum a quo producti sunt. *Can. 3. ss. ult. caus. 4. q. 3.*; nisi producens exceptionem in promptu habeat, quam sibi ex postfacto innotuisse demonstrat. Ratio est, quia pars producens testes praesumitur eos elegisse non suspectos. Ceterum quamvis contra personas testium excipere non possit, et eos uti suspectos allegare, tamen contra ipsam eorum depositionem poterit insurgere, si veritate careat.

14. Tertium caput exclusionis respicit eos, qui contra quasdam personas ferre prohibentur testimonium.

a) Inimici capitales illius, contra quem producti sunt, excluduntur a testimonio ferendo contra eundem *l. 3. ff. h. t. et c. 3. c. 4. q. 3., et cap. 19. De Accusationibus.* Adeo autem inimici testimonium excluditur, ut neque admittatur in ipsis criminibus exceptis, in quibus fidem facere possunt etiam testes alias minus idonei. *Cap. 32. De Simonia.* et Doctores communiter. — Excluduntur inimici a testimonio ferendo etiam in factis occultis et difficilis probationis. Ratio conclusionis deducitur ex indole humanæ voluntatis, quæ odio capitali erga aliquem affecta, moveri solet non ex spiritu veritatis, sed ex animo nocendi et ulciscendi injuriam. Hinc iudicium inimici in negotio adversarii sui, est regulariter turbatum et præjudicatum.

Diximus *inimicos capitales excludi.* Hinc non sufficit levis inimicitia, aut sola inimicitiae suspicio ad excludendum testem. Iudex vero viderit an gravis seu capitalis inimicitia intercedat, nec ne.

b) Parentes contra liberos et viceversa non admittuntur ad fidem faciendam. *Canon. 3. caus. 4. q. 3.,* ob respectivas relationes paternæ caritatis et debitæ reverentiæ.

c) Juxta *canon. 24. et 25. caus. 2. q. 7.* Judæi, pagani et hæretici non reputantur testes idonei ad deponendum contra Christianos et Orthodoxos, quando proponantur in causa inter Christianum et Orthodoxum et paganum vel acatholicum.

d) In causa sanguinis, propter periculum irregularitatis, clerici et religiosi contra reum ferre testimonium nequeunt, quamvis possint pro eodem testimonium ferre.

e) Laicus in causa criminali criminaliter acta testem agere nequit contra clericum. *Cap. 14. h. t.* Hæc autem dispositio valere dicenda est 1º) quando agitur de infligenda clerico pœna ecclesiastica, non vero quando idem traditur brachio sæculari, et iudicatur juxta normas laici tribunalis; 2º) quando clerici adsunt, qui testimonium ferant. Hinc etiam laicus admittitur contra clericum, quando clerici haberi nequeunt ad notitiam veritatis testimonio firmandam. Ratio est quia crimina neque in clericis impunita remanere debent. Ita *Abb. in cap. 14. h. t.*

15. Ut materiam idoneitatis testium compleamus, nonnulla sunt animadvertenda.

1º) Quando testis requiritur ad substantiam actus, ejus idoneitas verificari debet tempore, quo actus ponitur. Ita in testa-

mentis, in instrumentis etc. Quando autem testis adducitur ad probandum actum, ejus idoneitas requiritur tempore probationis.

2º) Testes alias inhabiles admittuntur quando sermo est de peccato vitando; ex. gr. si agatur de impediendo matrimonio, quod contrahi velit contra impedimentum dirimens objectum. Non vero recipiuntur testes hujusmodi, si agatur de matrimonio jam contracto dissolvendo. Præsumitur enim matrimonium validum, quoadusque legitimæ probationes contra illud non afferantur.

3º) Testes alias inhabiles, excepto titulo inimicitiae, recipiuntur in causis criminum, quæ societati vel ecclesiasticæ vel civili censentur esse nimium perniciose, prout sunt crimina hæreseos, simoniæ, sacrilegii, læsæ majestatis, dilapidationis bonorum Ecclesiæ, maleficii etc.

4º) Si testes omnino non repellantur a testimonio ferendo ceu prorsus et undequaque inhabiles, eorum depositio roborari potest et suppleri numero vel gravitate contestium, præsumptionibus juris, circumstantiarum adminiculis, ex quorum concursu vis probationis potest obtineri.

5º) Testes alias inhabiles recipiuntur in factis notoriis. Suspicio enim falsitatis in hisce remotissima est ob communem cognitionem.

De numero testium.

16. Si negotium tale sit, ut per testes debeat probari, regula generaliter ab omnibus recepta traditur in *cap. 23. h. t.* cui consonant *cap. 4. et 10. h. t.* Videlicet in qualibet causa sive ea civilis sit, sive criminalis requiruntur et sufficiunt duo testes omni exceptione majores ad habendam legitimam probationem. Ratio regulæ est, quia in uno teste etiam probatæ vitæ et notæ famæ, potest forsitan deficere sincera cognitio facti, vel potest locum habere studiosa voluntas et favor erga unum potius quam alium negotii respectum. At ubi adest concursus duorum idoneorum testium depositio, supponi nequit utrumque testem vel factum ignorasse, vel humanam infirmitatem adeo persensisse, ut contra rei veritatem in unam sententiam conspirarent.

17. At plures causæ sunt, in quibus plus quam duo vel tres testes juxta ipsum *cap. 23. h. t.* requiruntur.

1º) Ex *cap. 5. et 7. De frigid. et malef.* in causa nullitatis matrimonii ob impotentiam requiritur testimonium *septimæ*